

Šafárik Pavol Jozef
Autorka textu: Marta Balážová

Charakteristika jednou vetou:

Do dejín slovenskej literatúry sa tento talentovaný básnik zapísal ako autor jedinej zbierky, lebo vzhľadom na dobu, v ktorej žil, považoval za dôležitejšie venovať sa vedeckej práci o slovanských národoch; zapisoval ich ľudové piesne, zvyky a obrady, vydával o nich objavné diela, stal sa tak našim národným buditeľom a zakladateľom vedeckej slavistiky v celom slovanskom svete.

Životopisné údaje:

Narodil sa 13. mája 1795 v gemerskej dedine Kobeliarovo v rodine evanjelického kazateľa a učiteľa. Základné vzdelanie získal v rodičovskom dome. V rokoch 1805 - 1808 študoval na nižšom gymnáziu v Rožňave a dva roky v Dobšinej. V roku 1810 odišiel na lýceum do Kežmarku, kde spolu s priateľom Jánom Benediktím (Jánom Blahoslavom) čítali spisy slovenských a českých buditeľov, najmä práce Jozefa Dobrovského a Jozefa Jungmanna. Štúdium na lýceu skončil v roku 1814, v Kežmarku však zostal ešte rok, pracoval ako vychovávateľ. Potom odišiel študovať na univerzitu v Jene. Navštevoval prednášky z histórie, filológie a prírodných vied, počúval lekcie známych profesorov, študoval diela filozofov Herdera a Fichteho, sledoval súčasnú literárnu tvorbu a venoval sa aj štúdiu klasických literatúr. V Jene sa zrodili aj jeho bádateľské plány, z básnika sa stal učenec. V roku 1817 sa na ceste na Slovensko zastavil v Prahe, kde sa stretol s viacerými českými vlastencami - Jungmannom, Janom Nejedlým a ďalšími. V lete 1817 začal pracovať ako vychovávateľ v Bratislave a zblížil sa s Františkom Palackým, ktorý vtedy tiež pôsobil v Bratislave. V roku 1819 nastúpil Šafárik na miesto riaditeľa a profesora na srbskom pravoslávnom gymnáziu v Novom Sade, neskôr tu pracoval len ako profesor. Z Nového Sadu prešiel na pozvanie vplyvných priateľov v roku 1833 do Prahy. Bol tu redaktorom časopisu Světozor, v rokoch 1838 - 42 bol redaktorom Časopisu Českého musea, potom kustódom v pražskej Univerzitnej knižnici, po roku 1848 jej riaditeľom a mimoriadnym profesorom slovenskej filológie na pražskej univerzite. V roku 1848 sa Šafárik zúčastnil na Slovanskom zjazde, na ktorom zastával umiernené stanovisko. Po zjazde padlo aj naňho podozrenie rakúskych úradov z protištátnej činnosti. V čase bachovského absolutizmu žil utiahnuto a venoval sa predovšetkým vedeckej práci, výskumu staršej českej literatúry a pamiatok staroslovienskej kultúry. Chorý, v strachu a úzkosti pred prenasledovaním zničil svoju korešpondenciu (aj vzácné listy od Jána Kollára). Zomrel 26. júna 1861 v Prahe. Pochovaný je na Olšanskom cintoríne.

Diela:

Svoju prvú a jedinú básnickú zbierku **Tatranská múza s lýrou slovenskou** napísal P. J. Šafárik v roku 1814 a venoval ju inšpektorovi kežmarského lýcea Gregorovi Berzeviczymu. V zbierke reagoval na niektoré podnety antickej i súčasnej európskej poézie. V niektorých básňach sa inšpiroval aj ľudovými tradíciami a ľudovou slovesnosťou, čerpal z jánošíkovej tradície a vzťah k nej spájal so svojim slovanským presvedčením. V Jene napísal Šafárik ďalšie básne, zaujímal sa však najmä o ľudovú slovesnosť. Pôsobili naňho príklady z iných národných kultúr, najmä anglickej, nemeckej, ruskej a srbskej. V časopise Prvotiny pěkných umění uverejnil stať **Promluvení k Slovanům**, v ktorej vyzýval svojich krajanov, aby zbierali ľudové piesne a tým posilňovali národný život a materinský jazyk. Spolu s Jánom Kollárom vydal dvojzväzkovú zbierku **Písně světské lidu slovenského v Uhřích**. Po odchode do Nového Sadu napísal rozsiahle dielo **Dejiny slovenskej reči a literatúry všetkých nárečí**. V Prahe vydal významné dielo obrodenskej vedy **Slovanské starožitnosti**, ktoré vyšli v roku 1837. Ďalším jeho významným dielom je **Slovanský národopis**. Keď štúrovci začali

používať stredoslovenské nárečie ako spisovný jazyk, dištancoval sa od nich, prispel do knihy **Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravy a Slováky**.

Podrobnejšie o ďalších dielach:

Tatranská múza s lýrou slovanskou - motto k zbierke prevzal Šafárik z Jungmannovho prekladu Miltonovho eposu Stratený raj, ktorý veľmi ovplyvnil jazyk jeho prvotín. V zbierke sú básne o láske, o živote a smrti, vlastenecké básne, v niektorých básňach autor aktualizoval Jánošíkov odkaz, no napríklad v závere básne Oslava slovenských junákov (Slavení slovanských pacholků) sa dištancoval od tých Janošikovych činov, ktoré sa nestotožňujú s predstavou „rozumu a cnosti“ („Či je však v lúpežnom živote česť? Aké sú konce tých zbojníckych ciest?“). V básni Poslední noc predstavil Jánošíka v tragickom vzťahu k jeho milej, obidvaja si volia dobrovoľnú smrť. V zbierke sa básnik pridržiaval pravidiel prízvuchnej prozódie, ako ich formuloval Jozef Dobrovský. Zbierku preložil do modernej slovenčiny Ľubomír Feldek.

Dejiny slovanskej reči a literatúry všetkých nárečí - rozsiahle dielo, ktoré autor napísal po nemecky a vyšlo v roku 1826 v Pešti a je učebnicou i prácou encyklopedického charakteru o jazykoch a literatúrach slovanských národov od najstarších čias po autorovu prítomnosť. Šafárik týmto dielom reagoval na podceňovanie slovanských národov, ich kultúry a jazyka a v duchu myšlienok národného obrodnenia chcel vplývať aj na orientáciu mladej generácie. Slovanské národy považoval za celok, ktorý má „vetvy“ a „ratolesti“. Čechov a Slovákov vyčlenil ako osobitné národy so samostatnými jazykmi. Podľa Šafárika slovenčina tvorí prechod od češtiny k „slovinsko-chorvátskemu nárečiu“ a má svoje dialekty. Pochvalne sa vyjadril o vydaní Bernolákovho Slovára i o prekladoch Jána Hollého z antických literatúr. V otázkach spisovného jazyka slovenských autorov bol tolerantný, vyslovil však názor, aby sa bernolákovci a stúpenci češtiny spojili a dohodli na spoločnom jazyku.

Slovanské starožitnosti vyšli v roku 1837- autor rozdelil dielo do dvoch častí. V prvej časti píše o pôvode, sídlach, rozvetvení a historických udalostiach, ktoré Slovania prežili. V druhej časti chcel predstaviť Slovanov v komplexnosti, teda v obraze ich práce, náboženstva, jazyka, písma a umenia. Okrem toho mali Starožitnosti priniesť historické výroky o Slovanoch a výber zo slovanskej mytológie. Celý projekt sa však neuskutočnil, Šafárik dôkladne spracoval iba prvú časť. Celú tému rozdelil na dve obdobia, „staršie“ a „pozdejšie“. Prvé obdobie ohraničil pádom Rímskej ríše, do druhého obdobia zahrnul dejiny slovanských národov od čias, keď už vystupovali pod vlastným menom. Autor pritom využil výsledky práce mnohých slovanských i neslovanských vedcov, rozsiahly kultúrny i jazykový materiál. Dokazoval indoeurópsky pôvod Slovanov, pri predstavovaní dejín slovanských národov vychádzal z Herderových názorov o pôvode Slovanov. Odmietol nielen podceňovanie slovanských národov, ale aj názory o barborských vlastnostiach starých Slovanov, ktorých odvekým osudom bolo „rabstvo, služebnosť a otroctví“. Slovanské starožitnosti sú významným dielom obrodenskej literatúry, boli krátko po vyjdení preložené do viacerých európskych jazykov a stali sa veľkou inšpiráciou pre mladú generáciu spisovateľov - romantikov.

Slovanský národopis - dielo vyšlo v roku 1842 a obsahuje základné údaje o slovanských národoch, ich sídlach, jazykoch a etnických hraniciach, predstavil ich na princípe zemepisnej mapy, v ktorej sú Slovania zakreslení ako jeden národ s vyznačením jednotlivých národných celkov. Je to pomerne presná mapa, autor pri každom zo slovanských jazykov stručne zaznamenal aj vývin slovesnosti. Slovenčinu predstavuje ako „mluvu lidu horského, písomne nevzdělanou“ a to preto, že Slováci nemajú vlastný jazyk, používajú češtinu. Diela bernolákovcov však uvádza ako slovenskú tvorbu, hoci ešte išlo iba o pokusy o spisovnú slovenčinu. Literárnu tvorbu Slovákov písanú v češtine zaradil do českej literatúry, hoci pritom uvádzal slovenský pôvod autorov.

Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky - v kniže, ktorú vydal P. J. Šafárik spolu s J. Kollárom sa postavil za češtinu ako spoločný spisovný jazyk pre obidva národy - pre Čechov i Slovákov, pripustil však, že mnohé jazykové problémy bude potrebné v budúcnosti vyriešiť.

Úryvky:

Lúčenie s Múzou

Maj sa dobre, Múza milá!
Nech je šťastná tvoja púť.
Ty si nikdy nelenila -
skús i teraz pobehnúť.
K mojím druhom zájdi si ty
a o mne im správu daj.
Odhalíš im naše city -
nevymknú ťa nebodaj.
Nečaká ťa dlhá cesta,
ale predsa dediny
musíš na nej prejsť, aj mestá,
aj hory aj doliny.
Nuž buď opatrným chodcom,
správnym smerom vždy sa pušť,
dobré srdce ti buď vodcom,
sladkosť lásky nestráť z úst.
Stras mrak z jasnej tváre panny,
clivej, ale veselej!
Vlasy nech ti venčí raný
puk ruže, spev z hrdla lej
a prostý cit doňho dávaj,
aj keď k nemu lýra znie.
Správnu mieru zachovávaj
a neskízni na scestie.
Vpravo, vľavo - cesta k zrade.
Netlač sa vpred ani vzad.
Pri otázke, kto si? skade?
Nezostaň stáť ako klát...

(časť úvodnej básne zo zbierky Tatranská múza so slovanskou lýrou, preklad Ľubomír Feldek)

Posledná noc

(záverečná časť básne)

Už nasypala mu tá pod nohy hrachu,
už urob len krôčik - a ľahneš si v prachu!
Už počarila mu (tak hovorí ľud)
a Jánošík padá už do ťažkých pút.

Už poviažali ho, no tam, kde je milá,
sa pozerá ešte a vojde doň sila
a potrhá putá ten odvážny muž
a k omdletej milej sa nakláňa už.

Jej ručičku chytí - je studená, cíti,
a srdce v ňom zachvie sa prvý raz v žití.
„Veď umrela!“ zvolá. „Aj budem rád,
keď zo sveta zídem. Nuž ber si ma, kat!“

Zas vydal sa do rúk ich prekliatej zloby -
a dievčina práve sa prebrala z mdloby.
Čo vidí, ju zdesí a zabolí tak,
že sotva jej zjasnel, zas temnie jej zrak.

„Ak zahynie on, i mne zomrieť sa žiada!
Niet bez neho svetla a s ním zomriem rada.“
Tak zanarieka a zas do temných mdlôb
sa druhý raz zrúti a nájde v nich hrob.

Ach, láska, to nie sú len žarty a slasti.
Strasť priťahujú tí, čo plesajú v šťastí.
Kde sladkosť a balzam a mlieko a med,
aj trpká žlč bude, aj smrť príde hneď.

(preklad Ľubomír Feldek)

Hanba vlasti jest hanba má,
rána vlasti jest rána má,
smrť vlasti jest smrť má,
ale i život její jest život můj,
i sláva její sláva má.

P. J. Šafařík

Vědomá jest věc, že pokolení lidské čili lidstvo podle známek tělesných a povahy jazykův na rozličná plemena, čeledi, kmeny a národy se dělí. Z místa, které tento aneb onen národ v pořadí kmenův a plemen lidských zaujímá, poznává se jeho větší nebo menší s ostatními národy příbuznost. Jakož v určení počtu plemen a kmenův, tak ani v užívání jmen nepanuje posavad mezi učenými zpytateli dokonalá souhlasnost. My, ohledem na nynější předsevzetí naše, cíle hrubě se nechybíme, přijmeme-li za pravé rozdělení celého lidského pokolení na čtvero plemen, totižto na indoevropské, semitské, severské a čínské... (Slovanský národopis - úryvok)

Mnohých asi prekvapí, že som napísal túto prácu po nemecky a nie radšej v niektorom slovanskom jazyku a najmä nie v nárečí svojho kmeňa. Pohli ma k tomu dve príčiny. Prvou z nich bola iba tá náhoda, že spisy, z ktorých som čerpal a použil najviac materiálu pre svoje dielo, boli skoro všetky nemecké. Druhou bolo želanie, aby knihu rovnako mohli čítať všetci študenti a priatelia literatúry rôznych slovanských kmeňov našej monarchie. Veď zo skúsenosti viem, že rozdielnosť nárečí, písmen a ortografií činí priehradu medzi týmito kmeňmi, ktorú odstrániť sotva by mal odvahu a chuť čo len jeden spomedzi stoviek učencov... (Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí - úryvok, z nemčiny preložili Valéria Betáková a Rudolf Beták)

Stoje na zemi, ni nad os znešen jsa, zpívám bezpečněji hlasem smrteelným.

(Milton podľa Jungmana - motto k zbierke Tatranská múza s lýrou slovanskou)

Myšlienky:

„Cítíme v hochu šestnáctiletém velkého ducha, který mohl tak dobře býti velkým poetou, jako byl později velkým badatelem.“ (Jaroslav Vrchlický)

„U Slovákův začal Štúr vydávat noviny v slovenském nářečí. Kollár a protestantské duchovenstvo s tím velmi jsou nespokojení. I mně se zdá počínání to nečasné a nepraktické; bojím se, že sobě Štúr velice uškodí a jiným nic, zhoľa nic nepomůže...“ (z korespondencie P. J. Šafárika)

„Vzťah Ľudovíta Štúra a jeho stúpcov k Šafárikovi bol veľmi dobrý, plný úcty a obdivu, a to aj v rokoch ich študentskej mladosti, i v rokoch, keď táto generácia vystúpila s dielami v novom literárnom jazyku. Šafárik sledoval vývin pomerov v Uhorsku, priebeh obranných akcií proti násilnému odnárodňovaniu a v listoch svojim ruským priateľom neraz vyslovil obavy o osud svojho národa.“ (Karol Rosenbaum)

„K rečovej bariére pristupuje ešte bariéra zvolených básnických prostriedkov. Obdivuhodne erudovaný mladý básnik predviedol vo svojej knihe celú škálu antických metier a strofických útvarov - priveľa z nich však bolo neprimeraných duchu češtiny... (Ľubomír Feldek)

„Chovám naději, že má hojná, od mnohých let s velikou prací a nemalým nákladem sestavovaná sbírka speciálních národopisných map zemí od Slovanův obydlených, z níž tento spis krátký výtah jest, též zásoba k zeměpisnému jmenoslovu, pro obecnostvo a národní nauky se neztratí, nýbrž že někdy některému ze šťastnějších potomkův k vydání něčeho lepšího a úplnějšího nad to, seč má síla byla, poslouží.“ (z Předmluvy k Slovanskému národopisu P. J. Šafárika)

„Pavol Jozef Šafárik bol básnikom, estetikom a vedcom, zakladateľom modernej slavistiky komplexne skúmajúcej dejiny a život slovanských národov.“ (Karol Rosenbaum)

Zaujímavosti:

P. J. Šafárik používal tri formy svojho mena: Safáry, Šafařík a Šafárik.

Pri skúmaní slovanských dejín Šafárika zaujímali dejiny viacerých slovanských národov, vydal publikácie Ilýrske pamiatky, Najstaršie pamiatky českého jazyka, Památky dřevního písemnictví Jihoslovanů, O původe a vlasti hlaholského písma a ďalšie.

Šafárik bol i prekladateľom, preložil napríklad hru gréckeho dramatika Aristofana Oblaky a drámu F. Schillera Maria Stuartová.

Šafárik počas svojho pobytu v Jene uvažoval aj o tom, ktorý z prozodických systémov je vhodnejší pre národnú poéziu, či časomiera alebo prízvučná prozódia, ako ju ustálil J. Dobrovský. Problém riešil aj v Bratislave s Palackým a obaja sa rozhodli vystúpiť na verejnosť s výsledkami svojich úvah. Zhodli sa na názore, že poézia českých i slovenských básnikov prežíva krízu a nie je na patričnej umeleckej úrovni. Vo forme listov vydali teoretický spis Počátkové českého básnictví, obzvlášť prozodie.